

Марія Новосад (Івано-Франківськ, Україна)

РЕЛІГІЙНА САМОІДЕНТИЧНІСТЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ

Відродження власної духовності, віднайдення культурної ідентичності, продовження старих та пристосування креативних нових традицій до суспільного буття належить не тільки мистецьким закладам, але й Церкві.

Вплив християнських чинників на громадянський, суспільно-політичний вибір українців неможливо оцінити без врахування духовних цінностей та відповідної самоідентифікації. Релігійне самовизначення українців тривалий період відбувалося в непростому діалозі віруючих різних Церков та спадкоємців різних християнських традицій.

Нині, в умовах війни, на окупованих територіях України ми спостерігаємо занепад моралі, знищення духовно – культурних цінностей, крайнє послаблення шлюбних і родинних зв'язків, відсутність соціально – правового захисту, повна занедбаність виховання молоді, зневага людської особистості все це роз'їдає морально-духовні засади та послаблює національний менталітет. Очевидно є потреба повернути молоде покоління до вивчення, збереження релігійно-обрядових та церковно-християнських основ духовності.

Відомо, що народні традиції займають чималу частину культурного простору українського суспільства. В останні роки в Україні відбувається незначна активізація релігійного життя та посилюється вплив релігії на різні сфери життєдіяльності суспільства (революція гідності, АТО).

На сучасному етапі українське суспільство формує інтерес до релігійних традицій, які домінують у становленні національної культури. Одним із виявів такого роду є активізація релігійної обрядовості (вінчання, хрещення, тощо), що підвищує духовність на суспільному та індивідуально-особистісному рівнях.

Шляхи визначення релігійної самоідентичності пролягають, крізь процеси усвідомлення й розуміння способу життя наших пращурів, їхніх традицій, звичаїв, обрядів, художньої культури. Без нього процес духовного відродження нації неможливий. Відмова від вивчення народних традицій руйнує культуру, суспільство і особистість.

У сучасному світі розповсюдженим є явище кризи ідентичності, в тому числі релігійної. Сьогодні перед молоддю постає завдання переорієнтувати своє мислення на формування поважливого ставлення до християнських цінностей як до основи розвитку характерних рис і якостей індивіда, оскільки високодуховна особистість зможе реалізувати себе в сучасному світі.

Процес актуалізації релігійної свідомості у сучасному українському суспільстві полягає у відновленні системи цінностей християнських традицій. Наявність у структурі сучасної релігійної свідомості елементів народних вірувань, поширених у вигляді обрядових пісень, колядок, щедрівок, гаївок є передумовою їх популяризації не тільки церквою, але й фольклорними колективами та молодіжними групами, які мають збагачувати українські духовні і культурні надбання.

Питання дослідження релігійної ідентичності не залишається осторонь і в сучасній культурологічній науці, оскільки його можна вивчати під різним кутом зору. Досить важливо розглянути народні традиції, які використовують на буденному житті та визначити роль та місце їх у формуванні духовної культури.

Деякі сучасні науковці намагаються відокремити християнське віровчення від тих уявлень, які перейшли у спадок українській культурі ще з дохристиянських традицій. Однак поєднання догматичних тверджень та різних міфічно-релігійних уявлень, що базуються на християнському віровченні, часто називають «двовір'ям».

Питання «двовір'я» порушували вітчизняні дослідники, фольклористи, науковці (І.Нечуй-Левицький, І.Франко, М.Грушевський, О.Воропай, В.Скуратівський, Г.Лозко та інші), називаючи релігійний світогляд українського народу «народним християнством».

Низка наукових праць (В.Бондаренко, Н.Дудар, В.Єленський, А.Колодний, П.Косуха, П.Кравченко, М.Рибачук, О.Саган, В.Шуба, Л.Филипович, П.Яроцький та інші) присвячена визначенню та характеристиці факторів, що вплинули на формування релігійної свідомості та ситуації в сучасному українському суспільстві, взаємозв'язок етнічних, політичних і культурних процесів з релігійними.

Оскільки, поки що поза основними науковими дослідженнями в релігієзнавстві залишаються не вивчені народні традиції українців, які інкультуруються в національному духовному самоусвідомленні та їх суспільній громадській діяльності, тому **метою** нашого дослідження є виявити народні традиції, які певною мірою визначають культурно-духовну ідентичність.

Зрозуміло, що питання збереження та реалізації національної культурної і духовної ідентичності в умовах релігійної та світоглядної свободи глобалізованого світу та наближення України до європейських суспільних стандартів є досить важливим.

Взаємозв'язок народних традицій та релігійних віровчень сприяє формуванню релігійної ідентичності сучасного віруючого. Звичайно, що кожна конфесія має свої приписи, ритуали, традиції, які часто інтерпретуються, видозмінюються та пристосовуються до вимог віруючих в сучасному житті.

Формування релігійної ідентичності простежується ще з дохристиянської доби, коли язичницькі вірування поступово переходили в поєднання з християнськими традиціями. Язичництво як специфічний пласт духовної культури, міцно ввійшло в релігійну свідомість українського народу.

Як зазначає Л. Филипович «Поява і формування українського етносу відбувалися під впливом автохтонних політеїстичних вірувань, які були результатом різних племінних культів народів, які вливалися в праукраїнський етнос [5, с.88].

Прийшовши християнство дозволило подолати протиріччя між родом і окремою особою, що було ознакою кризи язичництва й сприяло прискоренню кристалізації етносу в Київській Русі, запропонувавши систему пошуку універсального, загальнолюдського, космополітичного, в якій відкривався шлях духовної досконалості особи і суспільства в цілому [5,с.90].

Християнство стає панівним світоглядом, вирішальним мотивом та імпульсом людських дій, тією системою, завдяки якій людина визначає своє ставлення до навколишнього світу, своє місце в ньому. Засвоївши відповідно до своєї етнопсихології, своїх національних культурних традицій, обрядів, звичаїв, і соціальних інтересів людина традиційної народної культури пристосовувала християнство до свого земного життя, побутування і господарювання. В її свідомості мали вияв лише ті християнські ідеї, що відповідали її життєвому досвіду. Найповніше особливість релігійної свідомості виявилась на буденному рівні, відбиваючись у поняттях, уявленнях, стереотипах та традиціях, пов'язаних з вірою в Бога.

З приводу використання з прадавніх традицій певних елементів доречно зазначає А.Колодний: «Позаяк християнство, по суті, не дало нашим предкам свого розуміння поточного життя, навколишнього природного середовища, господарської діяльності, то народ сприймав його через культ традиційних божеств, котрі поступово замінили з тими самими функціями, але вже з новими іменами християнські покровителі... І хоча усталені за часів язичества обряди вже не виконують свого магічного призначення і мають часто розважально-ігрові функції, без них релігійність вважається невиповненою, незначущою» [1, с. 96].

Ставлення українського народу до християнської релігії завжди було суперечливим і неоднозначним. Релігія сприймалась ним як шлях для спасіння душі. Людина намагалась протистояти гріху і спокусам, виявляти любов до ближнього, бути милосердною, жити за божими заповідями в надії на безсмертя своєї душі. Іноді людські почуття входили у суперечність з релігійними нормами, але бажання продовжити життя у вічності змушувало стримувати їх в ім'я віри.

Значущість релігії для людини традиційної культури була суттєво обмежена корисністю її особистих потреб. Однією з особливостей релігійної свідомості віруючих було бажання інтерпретувати релігійне вчення за допомогою народних міфів, легенд, переказів. Характеризуючи релігійність українського народу, А. Колодний зазначає: "Православ'я, з'явилося і поширювалось на українських землях саме як Церква українського етносу із своїм національним осмисленням його догматики і обрядодійства, організації і відправлення церковного життя, своєю системою свят, обрядів, молитов, проповідей тощо" [1, с. 72].

Міфологічні елементи продовжували побутувати в поширених у народі легендах із біблійними персонажами. До таких слід віднести легенду «Що на роду написано» (в якій йдеться про визначеність долі і про те, що Бог обирає для людини найкращий варіант з усіх можливих). Наприклад, уявлення, що душа людини є іскрою небесного вогню, котру Бог запалює при народженні дитини і гасить її разом зі смертю людини існує в Україні досі, часто кажуть «народився під щасливою зіркою» [2].

Віруючі мали своє розуміння релігійних свят і обрядів. Так, хресні ходи, молебні, освячення води сприймалися ними як певні магичні дії, що мали призвести їх до успіху в сільському господарстві. Християнського мотивування набирали замовляння, шептання, ворожіння, які здійснювалися за допомогою християнської символіки (предметів культу: свічок, ікон, хрестів), звернення до християнської Трійці, Ісуса Христа тощо.

Як зазначає П. Яроцький: «Особливість українського християнства полягає в його дуалістичності. Національні й духовні інтереси України вимагають усвідомлення цієї християнської спадщини як цінного духовного надбання, яке має розвиватися за принципом взаємозбагачення і взаємодоповнення» [3, с. 89].

Невід'ємною складовою релігійної свідомості є система певних обрядових дій, які мають свою театралізацію, використовуючи музику, спів, читання та декламування текстів, що задовольняють не лише релігійні, а й естетичні потреби віруючих. На формування релігійної свідомості певний впливають українські народні традиції. Зупинимось на обрядах до яких дотичні всі соціальні верстви населення.

Так, особливе місце у визначенні релігійної ідентичності належить весільним звичаям та обрядам, які дещо видозмінили свої ритуали, проте нині в окремих гуцульських селах збереглись чимало етнорелігійних стереотипів, атрибутів, символів взаємопов'язаних з прадавніми і християнськими звичаями. Зокрема, обряд викупу молодої, одягання етнонаціонального одягу молодих та всіх гостей, їзда на конях, обряд «повниця», «посага», випікання весільного короваю, який супроводжується спеціальними ритуальними піснями.

Основи духовно-релігійної ідентичності українського народу, певною мірою закладені в традиційно-побутовому календарі. В ньому поєдналися раціональний практичний досвід із

релігійними віруваннями, християнськими та язичницькими уявленнями. Досить цікавим був прадавній тиждень, дні якого мали певного покровителя-Бога, звідси поява символів, приказок, прикмет. Більш детальні джерела викладені в дослідженнях Г. Лозко [2].

Народний календар містив чимало елементів магії, ворожінь, забобонів, церковних обрядів та звичаїв, адже консервативність селянського побуту сприяла їх збереженню. Слід зазначити, що зміст і форма обрядів зумовлених календарем, трудовою діяльністю народу, суспільними і родинними відносинами дала появу обрядових пісень: колядки, щедрівки, гаївки, веснянки, купальські, обжинкові.

Релігійні свята та обряди фіксували початок і кінець сезонно-господарських циклів. Слов'яни протягом багатьох століть пов'язували свої надії на хороший урожай зі здійсненням різних обрядів. Добре відомий обряд завивання «бороди» чи «дідуха» – ритуальні дії з першим або з останнімзажинковим снопом, зберігся до нині. Люди вірили що польовий дух переховується в збіжжі, а коли його зжинали, він залишався в останній жмені колосся. Дідух прадавній оберіг – символ хорошого урожаю, миру, злагоди і достатку в домі. Він приносить у родину святковий настрій, затишок і урочистість. Свою обрядову роль як оберіг й нині виконує упродовж усіх Різдвяних свят.

Особливе місце серед чинників духовної української традиції займають казки нашого народу, де виявлено світосприйняття, образне мислення, віра в магічну роль ритуальних дій, обрядів, пісень. Наявність антропоморфізму в релігійних культурах та певних елементів у духовному житті може відчувати кожний читаючи давні казки.

Духовний спадок календарних пісень, котрі спрямовували на уявлення кожного про власне місце в суспільному житті і були призначені для кожної конкретної людини: господаря, господині, хлопця, дівчини, дитини несли добрі побажання: «Ой дай Боже», «На щастя, на здоров'я та на Новий рік, щоб краще родило, як торік – жито, пшениця та всяка пашниця... Дай Боже».[4, с. 430].

Варто згадати про щедрівки: “Ой сивая тая золуленька”, “Щедрик”, “Ой дай Боже” в яких крізь призму проходить відчуття безкінечності Всесвіту, де Сонце виступає як господиня, Місяць – господар, а дрібні зірки – їх діти. Щедрі побажання рідним і близьким, наявність народних елементів (вінчування, маланкування, водіння кози), присутність міфологічного змісту, усвідомлення чудодійної сили та обоження природи, все – це ніби художнє відображення самого життя, що й окреслює само ідентифікацію українського народу серед ближнього та дальшого культурно-цивілізованого оточення.

У зв'язку зі зміною світоглядних основ, філософське наповнення фольклору змінюється, дещо руйнується первісна структура обрядових дійств, їхній зміст, а дуже часто і словесний текст. З прийняттям християнства виникають церковні колядки в яких прославляється Свята

Родина, Ісус Христос, Діва Марія, зокрема: “Син Божий народився”, “Вифлиемі новина”, “Нова радість стала”, “Добрий вечір Тобі”, “Небо і Земля”, “По всьому світу новина”, “Ой видить Бог, видить Творець”, які виражають етнорелігієгенез українців» [4, с. 429].

До сьогодні збереглося чимало обрядів народної драми, яка має глибинне коріння в українському фольклорі - «Вертеп», «Коза», «Шопка». Особливо з цікавим наповненням ритуальними, музичними діями, сценками і театралізованими костюмами проходить щорічна «Розколяда» в західному регіоні (Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області). Нажаль, не на всій території України можна побачити та почути народні традиції-щедрування, колядування та інші обрядодіїства.

Слід зауважити, що саме сфера самосприйняття, світоглядних переконань, ментальності з її глибинними духовно-культурними архетипами дотична компетентності Церков, які мають певний потенціал і мають попит вже нині.

Отже, нині є ряд проблем, які пов'язані з відродженням та захистом національної ідентичності, що полягає у відстоюванні свого оригінального розвитку, доцільної співпраці з європейськими країнами та у відмовленні від постколоніального тиску поки що діючих на теренах України церков МП з ідеологією «руського міра».

Наступна проблема - поширення тенденції «американізації» релігійного життя в Україні, виходження у глобалізаційні процеси згубно впливатимуть на духовно-культурну ідентичність.

Проте позитивні перетворення можливі лише зусиллями співвідповідальних громадян, свідомих своєї власної місії у спільноті та адекватно усвідомлюючи націєдержавні інтереси свого народу.

Література

1. Колодний А.М. Україна в її релігійних виявах //А.М.Колодний // Монографія. - Львів, 2005. - 426 с.
2. Історії релігії в Україні /А.М.Колодний, П.Л.Яроцький // Навч. посібник – К., 1999. 286 с.
3. Лозко Г.С. Українське народознавство // Г.С.Лозко – 3 - е вид., Харків, Видав.«Див», 2005.- 472 с.
4. Новосад М.Г. Пісня як домінанта у формуванні духовної культури українського народу. М.Г.Новосад // Перевал, - 2001- №3-4.-с.426-431.
5. Филипович Л. О. Релігія і нація в суспільному житті України й світу. // Л. О. Филипович К., : Наукова думка - 2006 - 285 с.